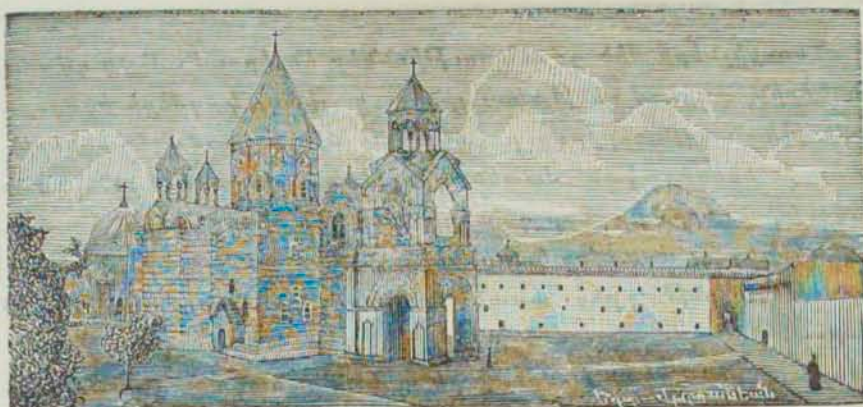

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻՒ Է. — ՇՐՋԱՆ ԺԷ.

1884

ՏԱՐԻ ԺԷ.

ՅՈՒԼԻՍ 31.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՍՈՒԳԼԻՍ Է
1952 թ.

ԵԿԵԼԵՑԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՅ.
Ն Ե Ր Ա Ծ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն.

Ինչպէս ամեն ազգ՝ նոյնպէս և հայ ազգը ունեցել է և ունի կրօն և կրօնական պաշտամունք. ունեցել է և ունի կրօնի համեմատ պաշտօն մատուցանելու տեղ, կրօնի պաշտօնեայ, հետեարար և՛ պատմութիւն. Այդ տեսակ պատմութիւնը կոչվումէ Եկեղեցական Պատմութիւն. Եկեղեցական պատմութեան զանազան անձանց մի քանի հրատարակածները կան թէև, սակայն ինչ ինչ պատճառներով տարազէպ չը համարեցի մին ևս հրատարակել, հետեւելով մեր մատենագրութեան և ամբողջացնելով այնպէս՝ որ հնար լինի գործածել իրրե զասագիրք և ընթերցանելի մատենան:

Մեր Հոգ. դպրոցներում ի շարս միւս առարկաների, եկեղեցական պատմութիւնն ևս ուսանելի առարկայ է. Այդ առարկայի համարի միջի այլոց կան արդարև Հանգ. Ստեփաննոս աւագ քահանայ Մանգինեանցի, Յովսէփ աւագ քահանայ Օրբելեանի և Ս. Երուստղեմում հրատարակուած Մ. Վ. Մ. ի զրբերը, սակայն ուսուցիչները այդ զրբերից հազիւ են օգտվում. իսկ աշակերտները պարտաւորվումն կամ ուսուցչի բերանացի պատմածը յիշողութեամբ մտքներումը պահել և կամ արտագրել, թէ առաջին և թէ երկրորդ դէպքում աշակերտները և նոյն

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ Ե ՎՐԱԿԱՆ. ՔՆՍՅ.
ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՅՈՒԼԻՍ Է
1952 թ.

ինքն ուսուցիչները մեծ դժուարութիւններ են կրում, Այդ դժուարութիւններին փորձով ենթակայ լինելուց յետոյ կազմեցի եկեղեցական պատմութեան սոյն գիրքը, ուր հակառակ մինչև ցայժմ եղածներին բաց թողնելով եկեղեցական մատենագրութեան վերաբերեալ ընդարձակ տեղեկութիւնները, բարւոք դատեցի ուր որ հարկն էր, Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ժողովոց կանոնների համառօտութիւնը ղենել՝ անկախ պատմութեան ընթացքից, առանձին գլխով, ընդհանուր տեղեկութեան համար:

Այս գրքի մէջ երկար խօսուած չէ աւետարանական պատմութեան և առաքելոց գործերի մասին, որովհետև այդ մասը, ըստիս, վերաբերումէ Սրբազան պատմութեան Նոր Ատակարանին. երկար խօսուած չէ կրօնի դաւանական խնդիրների մասին, որովհետև այդ մասն ևս պատկանումէ կրօնադիտութեան կամ քրիստոնէական վարդապետութեան: Այս երկը պէտք է պարզ կերպով առանց քննադատութեան ներկայացնէ եկեղեցական վարչութեան պատմութիւնը:

Մեր ազգը ի հարկէ նախ քան քրիստոնէութիւնը ունեցել է մի կրօնական պաշտամունք և կրօնական վարչութիւն. բայց այդ ժամանակի մասին լռելով՝ պէտք է մեր այս ազգային եկեղեցական պատմութիւնը սկսենք քրիստոնէութիւնից, որով աւելի յարմար էր «Քրիստոնէական Ազգային Եկեղեցւոյ Պատմութիւն» անուանել:

Իւրաքանչիւր պատմութիւն ճիշտ ըմբռնելու համար, պատմական անցքերի հանգամանքին նայելով՝ զանազան շրջանների է բաժանվում. այսպէս ևս այս եկեղեցական Պատմութիւնը գրածս ժամանակ լաւ համարեցի չորս շրջան բաժանել:

Առաջին շրջանը պարունակումէ իւր մէջ Արգար թագաւորից մինչև Տրդատ: Այդ շրջանը մեր եկեղեցու մանկութեան շրջանն է. որի մէջ քրիստոնեայ հայերը համարձակութիւն չունենալով իրանց հաւատը յայտնապէս պաշտել՝ ձորերի մէջ, անձաւներում, սարերի խորշերում, այրերի մէջ, ընակութիւններից հեռի, հոգւով և սրտով նուիրուած իրանց սկզբունքին, ճգնումէին, կազդուրվում և պատրաստվում աւելի ևս քաջութեամբ դիմագրել և պատերազմել կռապաշտութեան դէմ:

Երկրորդ շրջանը պարունակումէ իւր մէջ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչից մինչև Հայրապետական Աթոռի Ս. Էջմիածնից տարագրուելը և Ս. Վարդանանց պատերազմը: Այդ շրջանը մեր եկեղեցու երիտասարդութեան շրջանն է, որի մէջ Հայ հայրապետներն ու եկեղեցականները շատ սակաւ բացառութեամբ ամեն ջանք գործ էին ղնում եկեղեցին պայծառացնել զանազան բարեկարգութեամբ, գրականութիւնը ծաղկեցնել կրօնական և պատմական ընտիր ընտիր հեղինակութեամբ և թարգմանութեամբ:

Երրորդ շրջանը Հայրապետական Աթոռի տառապանաց շրջանն է. Այդ շրջանի մէջ Հայրապետական Աթոռն ու Հայրապետը երկրի աւե-

բաժնիժեան և բարբարոսների սրածուծեան երեսից տարագիր և աստանդական, հետեւելով ժողովրդին՝ փոխադրվումէր այնտեղ, ուր յոյս կար անդորրութեան և այս՝ մինչև Կիրակոս Ալիբապեցու ընտրութիւնը, որով Հայրապետական Աթոռը նորից փոխադրուեց Ս. Էջմիածին:

Զորքորդ շքանը պարունակումէ իւր մէջ Կիրակոս Ալիբապեցու ընտրութիւնից մինչև Գէորգ Դ. Պաթուղիկոսի վախճանը: Այդ շքանի մէջ Հայրապետական Աթոռը ազդի վայրափառին գաղթականութեան պատճառով և երկիրը անմարդաբնակ լինելուն համար խեղճութեան և թշուառութեան մէջ էր: Գրականութիւնը որ այնքան ծաղկած էր հոգեւորականների մէջ, սկսել էր հետզհետէ վայր ընկնել և աղաւաղուել, որի ներկայացուցիչ համարվումէին Կրետացի Աբրահամ Պաթուղիկոսի և Զարարիա սարկաւաղի պէս մատենագիրները: Վանքերը և նոյն ինքն Ս. Էջմիածինը յետին աղքատութեան մէջ էին ընկել և շատերը սկսել էին ամայանալ: Ս. Էջմիածնի Մայր Աթոռը պարտքի տակ հեծումէր և նշաւակ էր դարձել տիրող մահամետական իշխանների ձեռքին, մինչև որ Ռուսաց տէրութիւնը տիրելով Աբարատեան աշխարհին Ս. Էջմիածինը իւր հովանաւորութեան տակ առաւ և միջոց տուեց հետզհետէ բարեկարգուելու և Հայրապետական Աթոռի անուան արժանի գիրք ստանալու:

Ազգային Եկեղեցական Պատմութիւնս գրած ժամանակ աչքի առաջ ունէի բացի Հանգ. Միր. Վարդ. Չամչեանի եռահատոր պատմութիւնից, մեր հին և արդի մատենագրութեան մէջ յայտնի երկասիրութիւնները ըստ բաւականի, որոնք երբեմն երբեմն յիշուած են ծանօթութեան մէջ:

Իմ ջանքս եղել է որչափ կարելի է ժամանակագրութեան ճշտութեան հետեւել, իսկ պատմութիւնը համառօտել այնպէս՝ որ ոչ ընդարձակութեամբ ձանձրոյթ բերէ և ոչ կրճատութեամբ՝ հետաքրքրութեան բաւականութիւն չըտայ: Թէ որչափ կը յաջողի ինձ այդ՝ չըզիտեմ, եթէ չը յաջողի ևս գոնէ գրգիռ կըտայ աւելի ճարտարագունին՝ լրացնել և յարմարացնել ազգային պատմութեան այս ճիւղը, և այս ևս բաւական է ինձ:

Ինչ ինչ պատճառներով բարւոք գատեցի սոյն երկասիրութիւնս շարունակաբար տպագրել Աբարատ ամսագրում, յուսալով միանգամայն լսել բանասէր ընթերցողների կարծիքը, որի ուղղագատութեան ըստ ամենայնի հպատակելու տրամադրութիւն ունենալով:

ԳԼ. Ե.

Քրիստոնէական Նկեղեցւոյ Հիմնադիրն է Յիսուս Քրիստոս, որ ծնուեց Հրէաստանի Քէթղեհէմ քաղաքում՝ Ա. կոյս Մարիամից։ Յիսուսի մարմնաւորութեան ժամանակ Հրէաստանը գտնւում էր Հռովմայեցւոյ գերիշխանութեան տակ. մարգարէից գուշակութեան համեմատ՝ ժամանակն էր Մեսիայի գալստեան և Եւրոպէի փրկութեան. ուստի շատերը աշխատում էին իբրեւ մեսիայ ընդունուել, իսկ ժողովուրդը ում մէջ տեսնում էր մի արտաքոյ կարգի շնորհք, համարում էր թէ նա կրկնի Մեսիան։ Հենց այս ժամանակներն էլ Յովհաննէս Մկրտիչ մկրտում էր և քարոզում և շատ հետևողներ ունէր։ Յիսուս ևս երեսնամեայ հասակում Յովհաննէս Մկրտիչ Յորդանան գետում մկրտուելուց յետոյ, սկսեց քարոզել Դաւիթիայի և ամբողջ Հրէաստանի մէջ։ Նա յանդիմանելով փարիսեցիների և գալիլեների, ծերերի ու օրինականների ամարդի գործերը, քարոզում էր ճարդասիրութիւն, Էդէայրսիրութիւն, ճշմարիտ առաստաջալարութիւն և ողորմաշութիւն։

Յիսուս Քրիստոսի խօսքերը ունի յերգործումէին մանաւանդ այն ժամանակ, երբ նա հրաշքներ էլ էր գործում. և այսպէս ոչ միայն հետևողներ, այլ և իւր աստուածային վարդապետութիւնը ունեցաւ քարոզողներ ևս, որոնք կոչուեցին առաքելք։

Յիսուսի Քրիստոսի քարոզութեան պատճառով՝ նախանձառ, նեղամիտ, չարասէր և շահամոլ քահանայապետներն ու գալիլեները Յիսուսին կորցնելու համար՝ Նորան մասնեցին Հռովմայեցւոյ իշխանութեանը որպէս քաղաքական յանցաւոր, միայելով թէ նա ինքն իրան Հրէից թաղաւոր է անուանում և ժողովրդին մոլորեցնում ևս զրգւում Հռովմայեցւոյ դէմ։ Հռովմայեցւոյ կողմից դատաւոր կարգուած Պենտոցի Պիղատոսը, այս ամբաստանութեան համար երբ Յիսուսին հարց ու փորձ անելով տեսաւ թէ ոչինչ այնպիսի մի բան չըկայ՝ կամեցաւ արձակել, բայց Հրէից ժողովուրդը զրգւում քահանայապետներից գալիլեներից ու փարիսեցիներից սկսեց աղաղակել և Պիղատոսին ասել. եթէ Յիսուսին արձակես, կայսեր բարեկամ չես, որովհետեւ նա ինքն իրան Հրէից թաղաւոր է անուանում. և ով որ իրան թաղաւոր կանուանի, հակառակ է կայսեր։ Պիղատոս պարտաւորուեց Յիսուսին իբրեւ քաղա-

քական յանցաւորի՝ խաչի դատաւարանի, և ըստ ամսութեան՝ որ յանցանքը գրումէին յանցաւորի խաչի վերայ՝ Յիսուսի խաչի վերայ ևս գրել տուեց. « Յիսուս Նազովթեցի թագաւոր Հրէից » :

Յիսուս իւր մահաւան երրորդ օրը յարութիւն առաւ և քառասուն օր երկրիս վերայ մնալով՝ երբեմն երբեմն երեւումէր աշակերտներին և քաջախերում : Իւր յարութեան քառասներորդ օրը իւր աշակերտների հետ միասին բարձրանալով Ջիկեհնեայ տարր տալով աշակերտներին առաքելութեան իրաւունք, մխիթարելու ու շնորհք տալու համար խոտանալով ուղարկել Ս. Հոգին՝ համբարձուեց երկինք և նստաւ Հօր Աստուծոյ աջ կողմը : Առաքեալները Ս. Հոգու շնորհքը ընդունելուց յետոյ ցրուեցին զանազան աշխարհներ իրանց առաքելութեան պաշտօնը կատարելու և քարոզելու ու մկրտելու Հօր, Որդու և Սուրբ Հոգու անունով :

Յիսուսի մօրմնաւորութեան ժամանակ Հայաստանն ևս Հռովմայեցւոյ գերիշխանութեան տակ էր, և Հայոց թագաւորն էր Արգար քաջ և իմաստուն Արշակունի թագաւորը : Երբ Արգար տեսելով Հռովմայեցւոյ անատելի ամբարհաւաճութիւնները Պարսից պաշտպանութեամբ կամենումէր Հռովմայեցւոյ լուծը թօթափել, լսեց որ Պարսից Արշաւիր Արշակունի կամ Պաշլաւի թագաւորը մեռնելով, դահակաւորութեան համար խառնութիւն է ծաղել նորա որդւոյ մէջ, դնաց Պարսկաստան խռովութիւնը պազարեցրեց, բայց վերադարձին անբուժելի հիւանդութեամբ օկաւաջու : Հրէաստանի թագաւոր Հերովդէս արդէն թշնամութիւն ունենալով Արգարի դէմ, Հռովմայեցւոյ գործակալների կասկածը ևս առաւել ուստիացրեց, հաւատադնելով որ Արգարի Պարսկաստան գնալը Հռովմայեցւոյ դէմ պաշտպանութիւն կապելու համար էր : Արգար որովհետեւ միջոց չունէր իւր մտադրութիւնը կատարելու, Պաղեստինէ, Հռովմայեցւոյ Մառինոս իշխոսնի մօտ դեսպաններ ուղարկեց յայտնելու որ ինքն գնացել է Պարսկաստան ոչ թէ ընդդէմ Հռովմայեցւոյ դաշնակցութիւն կապելու, այլ իւր ազգակից թագաւորի որդւոյ մէջ խաղաղութիւն հաստատելու : Այս դեսպանները Երուսաղեմում տեսան Յիսուսին՝ որ հրաշքներ էր գործում, և քարոզութիւն անում, լսեցին որ Հրէից մեծամեծները գծողս էին Յիսուսից և կամենումէին սպանել ապուստի՝ երբ վերադարձան՝ պատմեցին Արգարին ինչ որ տեսել և լսել էին Յիսուսի մասին : Արգարը հաւատալով թէ այնպիսի

սքանչելիք գործող Յիսուս Քրիստոս կամ Աստուած է կամ Աստուծոյ սրբի, որ եկել է մարդիկներին վրիկելու, հրաւիրեց իւր մօտ՝ իւր մայրաքաղաք՝ Նզեախայում հանգիստ ապրելու և իրան բժշկելու:

Յիսուս Քրիստոս թէև ինքն չըկարողացաւ գալ Նզեախ, բայց նամակով երանելով Արգարի հաւատը, խոստացաւ իւր աշակերտներին մէկը ուղարկել նորան բժշկելու և Հայերին քրիստոնէական հաւատոյ լուսով լուսաւորելու:

Ս. Հոգւոյ գալուածից յետոյ Յիսուսի խոստման համեմատ Թագէոս առաքեալը 33 թ. եկաւ Նզեախ, բժշկեց Արգարին, քարուղեց, և Արգարին բոլոր քաղաքացւոց հետ մ կրտեց: Արգարի հրամանով կոոց տաճարների գոները փակեցին, բազմոցների և սիւնների վերայ եղած հեթանոսական պատկերները ծածկեցին. և թէև ստիպմանը չըկար, բայց հաւատացեալները օր առօր բողմանումէին:

Թագէոս առաքեալը Նզեսացւոց վերայ մեծաքննադործ խոյրաբար Ազգէին Նախկապոս ձեռնադրելուց յետոյ, Արգարի հրովարտակով գնաց Հայաստանի զանազան կողմերը՝ քրիստոնէութիւնը քարոզելու: Թագէոս Արգարի հրովարտակը ձեռքին հառաւ Վերին Հայք, ուր մկրտեց տեղւոյն կուսակալ Արգարի քեռորդի Սանատրիկին իւր ընտանիքով և ամբողջ Նաւարշան կամ Արտազ զաւառի բնակիչներին, և Նախկապոս ձեռնադրելով Զաքարիա անուն մի հաւատացեալի՝ ինքն գնաց Աղուանից աշխարհը քարոզելու:

Իսկ Արգար բացի նորանից՝ որ իւր աշխարհի քրիստոնէութիւնը ընդունելու պատճառ դարձաւ, երկու թուղթ գրեց Հռովմայեցւոց Տիւրքերիոս կայսեր, զանգատելով՝ որ Հրէայք չարութեամբ Յիսուսին անպարտ տեղը խաչեցին: Թուղթ գրեց նաև Ասորեստանի Ներսէհ և Պարսկաստանի Արտաշէս թագաւորներին, յորդորելով որ քրիստոնէութիւնը ընդունեն և թոյլ տան Քրիստոսի առաքեալներին ազատ քարոզութիւն անել: Արգար գեա իւր թղթերի պատասխանը չըտացած 38 տարի թագաւորելուց յետոյ Փրկչի 36 թուին մեռաւ: Նորան յաջորդեցին Նզեսիայում՝ իւր որդին Անանուհ, իսկ Վերին Հայաստանում՝ իւր քեռորդին Սանատրուկ:

Արգարի մահից յետոյ քրիստոնէութիւնը սկսեց հեռոյհեռ

թուլանալ. նախարարները առ ահի ընդունած լինելով քրիստոնէութիւնը, նորից կռապաշտութեան մէջ ընկան. և Սանատրուկ ակնածելով նախարարներից՝ հեռեւեց նոցա¹⁾։

Անանուն նոյնպէս ուրացաւ քրիստոնէութիւնը և երբ առաջարկեց Ադգէ եպիսկոպոսին իւր համար խոյր շինել ու նա յանձն չառաւ ասելով թէ, իմ ձեռքերը կռապաշտ թագաւորի համար խոյր չեն շինիլ, Անանուն քարկացաւ և նահատակել տուեց։

Նախարարները և թագաւորները ի մանկութենէ սնուած լինելով կռապաշտութեամբ, դիւրեաւ չէին կարող հրաժարուիլ այն բոլոր հեշտութիւններից, որոնց արգելք էր լինում քրիստոնէութիւնը։ Ս. Թադէոս Աղուանից աշխարհում իւր առաքելութեան պաշտօնը կատարելով անցաւ Կապադովկիա, ուր եպիսկոպոս ձեռնադրելով իւր Թէոփիլոս աշակերտին, երբ դառնում էր Հայաստան՝ ճանապարհին նորան հանդիպեցին Հռովմայեցւոյ գեսպանները, որոնք գալիս էին Սանատրիկի մօտ. գեսպանների գլխաւորի անունն էր (Խրիւսի) Ոսկի, ուստի և գեսպանութիւնը կոչվում էր Ոսկեան։ Ոսկեանք լսելով Ս. Թադէոս առաքեալի քարոզութիւնը, հաւատացին և մկրտուեցին։ Ս. Թադէոս քարոզելով և իւր հաստատած եկեղեցիներին այցելելով՝ հասաւ Շաւարշան կամ Արտազ գաւառը։ Այդ տեղ շատ քրիստոնեաների և նոյն ինքն արքայադուստր Սանդուխտ Ս. կուսի հետ նահատակուեց Քրիստոսի 48 թուին, 15 տարի Հայաստանում առաքելութեան պաշտօն կատարելուց յետոյ։

Ս. Թադէոս առաքեալի և Ս. Սանդուխտ կուսի մարմինը հաւատացեալները սամրոփեցին Շաւարշան գաւառի Սանատրուկ կոչուած դաշտի մի բլրակի գագաթի արեւմտեան կողմը մի մեծ վէմի տակ²⁾։

Ս. ԹԱԴԵՈՍ ԱՌԱՔԵԱԼԻ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆ.

Հայաստաննայցս եկեղեցւոյ ժողովոց հաւաքածոյի մէջ Ս. Թադէոս առաքեալին վերագրած 29 յօդուածով հարց ու պատասխանի ձևով մի օրէնսգրութիւն³⁾ կայ. Այդ սահմանադրութեամբ Ս. Առաքեալը որո-

(1) Խոր. գիրք Բ. գլ. ԼԴ.

(2) Խորագրութիւն կաթ. Էջմիածնի Շահաթունեան. հատ. Ա. երես 146.

(3) Պատմ. ժողովոց գլ. Ա. երես 9 — 18. գործ Աբէլ Արքեպիսկոպոսի.

չելով եպիսկոպոսի պարտքը, նշովումէ նոցա, որոնք կամ կաշառք պատճառով, կամ մերձաւորութեան և բարեկամութեան համար տգէտին եկեղեցու առաջնորդ վերակացու կըկարգեն, և կամ ինչեւէ շնորհ կարժանանացնեն, Պատուիրումէ որ եպիսկոպոսները բոլոր հաւատացեալներին միապէս, հաւասար իրանց քոյրերին ու եղբայրներին՝ սիրեն. կաշառ ամենեւին չառնեն. առանց խորհրդակցութեան բան չանեն, Իւրաքանչիւր գաւառի և քաղաքի վերայ տեսուչ կարգեն, մեծ գիւղերում երկու կամ երեք քահանայ և մի սարկաւազ, իսկ փոքր գիւղերում մի քահանայ և մի սարկաւազ կարգեն, Հաշմանդամներին քահանայ չըձեռնադրեն. առանց քննութեան, առանց վկաների ու ժողովրդեան հաւանութեան քահանայ չըձեռնադրեն, համարելով որ սորանից մահաբեր վնասներ կըծնեն:

Պատուիրումէ 30 տարեկաններին քահանայ և սարկաւազ ձեռնադրել, 30 տարի էլ թոյլ տալ նոցա իրանց պաշտօնը շարունակել. յիսուն տարեկանից մեծերին չըձեռնադրել ոչ քահանայ և ոչ սարկաւազ. 50 տարեկաններին չըթոյլատրել ամուսնանալ, համարելով որ այդ ժամանակ անձն ու միտքը տկարանալ է սկսում:

Առաքեալը եկեղեցու սեղանը խաչաձև քարից պատրաստել օրինադրելով՝ պատուիրումէ. նշխարը պատարագի օրը պատրաստեն և խաչաձև դրոշմելով՝ եփեն. մաքուր ամանի մէջ պահած գինին սեղան հանեն և ոչ ոք չըլանդգնի բաժակի հետ ջուր խառնել, համարելով որ այն Աստուծոյ հաճելի չէ:

Սեղանը հաստատելուց յետոյ պէտքէ եպիսկոպոսը քահանաների սարկաւազների և ժողովրդոց հետ աղօթի զգաստութեամբ, արտասուքով սաղմոսերգութեամբ, ու Ս. Աւետարանի ընթերցմամբ և ապա պատարագ անի. Երբ որ սեղանը կըհաստատի, պէտքէ զուարակներ, արջառներ և ոչխարներ մորթել^(*), ինչպէս Սողոմոն արեց տաճարի շինութեան ժամանակ. Եկեղեցում պէտք չէ քրթմնջել և միմեանց նաշել. ոչ մի բան չըպէտքէ խօսել բացի աղօթքից. երեսը գէպ ի արեւելք պէտքէ կենալ և ձեռքերը բարձրացրած՝ խնդրելով արգարութիւն և Աստուծոյ պատրաստած արքայութեան արժանանալ:

Ժ - րդ յօդուածից սկսած. խրատներ են եպիսկոպոսների քահանաների և ժողովրդեան բարեկեցութեան համար. և իւրաքանչիւր յանցաւորին, ըստ յարմարագատութեան, պատիժ է սահմանուած. Աւերկ յիշած սահմանադրութիւնը Հայաստանեայց եկեղեցին ընդունել է

(*) Այս պատուէրը սրբութեամբ կատարվում է. եւ շատ հարկաւոր է. վասն զի եկեղեցու օծման նաւակառօքը մեծ հանդիսով եւ զանազան տեղերից եկած ժողովրդեան ներկայութեամբ է կատարվում. որոնք հոգեւորապէս մխիթարուելուց յետոյ, նիւթալէս եւս յազենումին պատրաստած կերակրով եւ ուրախութեան ու ցնծութեան տօն կատարելուց յետոյ դառնումին իրանց տեղերը:

և գործադրումէ որչափ հանգամանքները ներու մեն, բաց ի Իթրդ յօգուածից՝ որով պատուելիումէ առաքեալը, քառասնորդաց պահքը պահել բացի շաբաթ և կիրակէ օրերից:

Ա. Առաքեալը իւր պատուէրները տալով՝ ասումէ ժողովրդին. Հայրեր և եղբայրներ, դուք որ Տիրոջը յանձնեցիք ձեր անձը, այս ինձանից ձեզ, և ձեզանից յետոյ եղողներին օրէնք լինի. Հաստատ կացէք այն ամեն բանի մէջ, որ ինձանից լսեցիք. մի անցնէք այդ սահմանից, որ ձեզ բարիք լինի և երկայնակեաց լինիք: Այս խօսքերը ձեզ մօտ յիշատակ լինին. մի մոռանաք ձեր աղօթքներում: Ազատ մնաք չարի փորձանքից. խաղաղութիւն ձեզ հետ »:

Սահմանադրութիւն վերջանումէ հետեւեալ բառերով. « Զայս օրէնքս դրութիւն ես Զաքարիա աշակերտ առաքելոյն Թադէոսի գրեցի, որպէս լուայ ի նմանէ, ամենայն հաւատացելոց ի Քրիստոս »:

ՊԼ. Բ.

Արքաւրի որդին և յաջորդը Անանէ կամ Անանուն հինգ տարի հաղիւ թագաւորեց հալածելով քրիստոնեաներին և նահատակելով, մինչև որ միանգամ իւր սրալատում կճեայ սիւն կանգնացնելիս, սեան յանկարծ վայր ընկնելովն տակը մնաց և մեռաւ. իսկ Սանատրուկ, որ Արքաւրի մահից յետոյ Վերին և Միջին Հայաստանի վերայ թագաւորեց, և իւր դայեակ քաջ Բագրատունիների և Արծրունիների աջակցութեամբ զօրաժողով էր լինում բոլոր Հայաստանին տիրել՝ առանց պատերազմի հասաւ իւր նպատակին. որովհետև եղեսիայի բնակիչները Անանէի մահից յետոյ խոստացան Սանատրուկին ընդունել, եթէ նա քրիստոնեաներին չի հալածիլ, իսկ Սանատրուկ թէև խոստացաւ, բայց յետոյ դրժեց իւր խոստմանը: Նա ոչ միայն քրիստոնեաներին սկսեց հալածել, այլև կոտորեց Արքաւրի տան բոլոր արուներին. աղջիկներին բնակեցրեց Հաշաենից կողմերում, իսկ Արքաւրի Հեղինէ կնոջը, որից շատ բարիք էր տեսել, Միջագետքի տիկնութիւնը յանձնելով, բնակեցրեց Խառան քաղաքում: Բայց Հեղինէ թագուհին չըկարողանալով տանել կռապաշտ ժողովրդին խրժոփութեանց՝ գնաց Երուսաղէմ, և սովի ժամանակ ժողովրդին մեծամեծ բարիքներ արեց. նա իւր բոլոր գանձը ծախսելով՝ եգիպտոսից ցորեն քերել տուեց և բաշխեց կարօտեալներին և մեռաւ ու թաղուեց Երուսաղէմում*):

(*) Խոր. դերք. Բ. դ. 1. և:

Մինչդեռ իրերը Հայաստանում այսպիսի դրութեան մէջ էին և քրիստոնեաները հալածվում էին, քարոզութեան պաշտօնով հետզհետէ Հայաստան եկան Ս. Բարդուղիմէոս, Ս. Թովմաս ու Յուդա — Թագէոս առաքեալները և երեսնադէմում Յակովբ Տեսոն եղբորից եպիսկոպոս ձեռնադրուած եղիշէ՝ որ շատ մարդիկ աշակերտելով Քրիստոսի աւետարանին և մկրտելով՝ 70 թուին նա հատակուեց Ուտի նահանգում:

Ս. Բարդուղիմէոս առաքեալը երկոտասանիցն էր. նա առաջին անգամ Թովմաս առաքեալի հետ քարոզութեամբ Հայաստանի անյնելով գնացել էր Հնդկաց աշխարհը. վերադարձած լինելով Հրէաստան՝ Մարիամ Սուրբ կոյսի մահից յետոյ, 49 թուին նորա պատկերը հետն առած՝ նորից եկաւ Հայաստան, սկսեց քարոզել, հաւատացեալներին խրախուսել և հաւատացելոց թիւը բազմա յնել: Ս. Բարդուղիմէոս տեսնելով Սանատրիկի խտասրտութիւնը, անցաւ Պարսկաստան, այնտեղ ևս յաջողութիւն չը գտնելով, նորից վերադարձաւ Հայաստան՝ Աղբակի, Նախիջևանայ և Գողթնեաց կողմերը. հաւատացեալների վերայ եպիսկոպոս ձեռնադրեց Պարսից մագերից քրիստոնէութիւն ընդունած իւր Կոմնի աշակերտին և թուեց օղթնեաց Ագուլիս աւանում, իսկ ինքն Յակովբեան Յուդա — Թագէոսի հետ գիշերելով Օթեաց Խաչ կոչուած տեղը (ըստ ոմանց Խոր-Վիրապի բլրի վերայ է) անցաւ Հեր և Զաքեանդ գաւառներն ու Անձեւեաց կողմերը՝ ամենայն տեղ քարոզելով՝ և հաւատացելոց թիւը շատացնելով: Ս. Բարդուղիմէոս Տիգրիս գետի եզերքում Կանգուար ամառ բերդին մօտիկ շինեց մի փոքրիկ տաճար. այնտեղ հաստատեց Աստուածամօր պատկերը և ժողովելով հաւատաւոր կանայք և կոյսեր՝ նոյա գլխաւոր կարգեց Յուսիկ անունով մի իշխանի Մարիամ քրոջը*), իսկ ինքն սկսեց իւր քարոզութիւնը շարունակել Սուրին Հայքում. շատերին քրիստոնեայ դարձրեց որոյ մէջնաւ Սանատրուկ թագաւորի Ոգուհի կամ Թագուհի քոյրն ու հողարօպետը: Սանատրուկ երբ լսեց այս, իւր քրոջ հետ շատերին նահատակեց, իսկ Ս. Բարդուղիմէոս Առաքեալին մորթեղերձ անել և խաչել տուեց Արեքանոս քաղա-

(*) Թուղթ Մովսիսի խորենացւոյ առ Սահակ Արծրունի. Մատեն. Մովսիսի Նորձնացոյ տպեալ է Վենետիկ. յամբն 1843. երես 295.

քում, — ան անդ, որ յետոյ Ս. Առաքեալի անունով Բարդուղիմ կամ Բարմ կոչուեաց, իսկ այժմ Աղբակ է կոչուում:

Բաղի Թաղէոս և Բարդուղիմէոս Ս. Առաքեալներից Հայաստանում քարոզեց նաև Ս. Թաղէոս առաքեալի աշակերտ Եւստաթէոս կամ Ստաթէ, որ Եպիսկոպոս ձեռնադրուելուց յետոյ քարոզեց Սիւնեաց աշխարհում և այնտեղ էլ նա հաստակուեց: Եւստաթէոս կամ Ստաթէն համարվում է Եօթանասնից մէկը և թաղուած է Տաթևում:

Թաղէոս և Բարդուղիմէոս Սուրբ առաքեալներից յետոյ հաւատացեալների հոգեւոր պէտքերը հոգալու համար յաջորդեցին միմեանց

(*) Մեծ Հայքում հետևեալ եպիսկոպոսները *):

Ա. Զարարիա Եպիսկոպոս, որ Թաղէոս առաքեալի հետ Հայաստան եկաւ 33 թուին՝ և Արտաշի եպիսկոպոս ձեռնադրուեց, — Ս. Թաղէոս առաքեալի մահից յետոյ 12 տարի ևս հաշուեց իւր հօտը և 70 թուին նահատակուեց Երուանդ Բ. թագաւորից:

Բ. Զեմենտոս, որ բոլոր ճանապարհների վերայ հսկող էր կարգուած և Սանատրուկ թագաւորի հաւատարիմն էր, երբ իւր դահճապետ եղբայրը Ս. Թաղէոս առաքեալին նահատակումէր, եղած հրաշքները տեսնելով՝ քրիստոնեայ դարձաւ և Զաքարիայի մահից յետոյ յաջորդեց նորան: Զեմենտոս իւր եպիսկոպոսութեան պաշտօնը ամենայն արժանաւորութեամբ վարելուց յետոյ, 79 թուին նահատակուեց Երուանդ Բ. թագաւորի եղբայր Երուազ քրմասպետից:

Գ. Կոմնի եպիսկոպոս, ազգով Պարսիկ էր և մոգ, Պարսից Խորասան քաղաքից: Սա իւր եօթն ընկերներով Ս. Բարդուղիմէոս առաքեալի հետ Պարսից Խորասան քաղաքից եկաւ Հայաստան և կարգուեց Ս. Առաքեալից Ագուլիսում Գողթնեայ եպիսկոպոս, երբ Ս. Առաքեալը գնաց Հեր և Զարեանդ գաւառները, Կոմնին իւր մի քանի ընկերների հետ քարոզումէր և օրըստօրէ աւելացնումէր հաւատացելոյ թիւը: Կոմնի 67 — 90 հաշուելով իւր

(*) Ս. Թաղէոս առաքեալին յաջորդող եպիսկոպոսների պատմութիւնը քաղուած օրէն հանուած է Եւս - եպիսկոպոսի Ստորագր. Ա. հատորից:

ժողովուրդը, մեռաւ Ագուլիսում: Նորա գերեզմանի վերայ շինուած փոքրիկ մատուռը մինչեւ ցայսօր էլ ուխտատեղի է:

Դ. Բաբելաս *) , ազգով Պարսիկ, Ս. Բարդուղիմէոս առաքելից իւր ընկերների հետ Գողթնեաց գաւառի այցելու կարգուած լինելով՝ Կոմսիի մահից յետոյ 90 թուին յաջորդեց Նորան, և վախճանուեց 120 թուին:

Թէեւ Բաբելասով ընդհատուիմէ Գողթնեաց եպիսկոպոսութեան յաջորդութիւնը, բայց քրիստոնէութիւնը հաստատ հիմն էր բռնել այդ գաւառում, իսկ քրիստոնեաները խոյս տալով աշխարհից և Նորա բռնութիւնից ու հրապոյրներից՝ անտրտունջ կերպով միայնակեցութեամբ էին անցնում իրանց օրերը Գարուայ լեռների մէջ ճգնելով, քարոզելով և ուսուցանելով (**):

Բ. Վերին Հայքից դուրս, Հայոց Միջագետքի Նգեսիա քաղաքում Ս. Թադէոս առաքելային յաջորդեցին հետեւեալ եպիսկոպոսները:

Ա. Աղբէ, որին Անանէ նահատակեց, երբ առաջարկեց Նորան իւր համար խոյր շինել, իսկ նա պատասխանեց. «Ո՛վ ձեռքերը կռապաշտ թագաւորի համար խոյր շին շինիլ»:

Բ. Տուրիաս, սա առաջին անգամ իւր տունը բնգունեց Ս. Թադէոս առաքելային երբ նա եկաւ Նգեսիա Աղգարին բժշկելու համար: Սա Աղբէի մահից յետոյ յաջորդեց Նորան, և 91 թուին Հռովմայից Նոյնոյ Գովգիանոս կայսեր՝ ընդ դէմ՝ քրիստոնէից յարուցած հալածանքի ժամանակ շատ տանջանքներից յետոյ նահատակուեց:

Գ. Բարսումա Հայկազն եպիսկոպոս Նգեսիայի, Տրայիանոսի օրով (108 — 120), սա երբ ծերունի Սարբիւղոս քրմին և Նորա Բաւէա քրոջը քրիստոնեայ դարձրեց, շատ հեթանոսներ էլ քրիստոնեայ դարձան: Սարբիւղոս քրմին և Նորա քրոջ հետ նահատակուեցին շատերը, և սաստիկ տանջանքներ տալուց յետոյ երբ որ կախարանի վերայ երկաթի քերաններով քերումէին Բարսումայի մօրթը, քրիստոնէից ազատութեան հրամանը արքունիքից հաս-

(*) Որքեւ Պատմ. Սիւնեաց տպագ. հասնադարեան ի փարիզ երես 62:

(**) Որքեւեան պատմ. Սիւնեաց թանաչատի վանքի պատմութիւնը արած ժամանակ յիշումէ որպէս թէ նա դուր է վանքի արձանագրութեանց մէջ, որ վանքը շինուել է Հայոց թուականից 400 տարի առաջ, Միսիթար անուանով մի վանականի ձեռքով: (որին եւս կարելի է Սիւնեաց եպիսկոպոս համարել) մօտ 150 թ. քրիստոսի:

նելով՝ արձակուեց, և այսպէս Բարսեմա ազատուելով՝ սկսեց տւելի ևս ազատութեամբ քարոզել, մինչև որ խորին ծերութեան մէջ 120 թուին վախճանուեց:

Նդեսիայի եպիսկոպոսների յաջորդութիւնը շարունակուեց մինչև Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ, որոնց մէջ յիշվում են

Դ. Կոն եպիսկոպոս 291 — 295 *):

Ե. Ակակիոս եպիսկոպոս Տիգրանակերտի՝ 250 — 280. որ նոյնպէս կարելի է յիշել ի շարս Նդեսիայի եպիսկոպոսների:

Զ. Արքեղայոս եպիսկոպոս Միջագետքի, 260 — 280:

Պ. Փոքր Հայքի Կեսարիա քաղաքում Ս. Թադէոս առաքեալին յաջորդեցին հետևեալ եպիսկոպոսները.

Ա. Թէոփիլոս եպիսկոպոս (40—70). սա Թադէոս առաքեալի հետ շրջում էր քարոզելու Քրիստոսի Աւետարանը և նորանից Կեսարիայի եպիսկոպոս ձեռնադրուեց **):

Բ. Զոթիկոս եպիսկոպոս Փոքր Հայոց Կոմանա քաղաքի 160 — 190 թ. սա գրով և թղթով ընդդիմացաւ Մոնտանոս հերձուածողին՝ որ սլատիւ վաստակելու համար սկսել էր մարգարէանալ եկեղեցու վարդապետութեան հակառակ: Զոթիկոս մեռաւ նահատակութեան մահուամբ:

(*) Շահ - խաթունեան. Ստորագր. Արար. Ա. Հատ. եր. 157. ասումէ. « Սգնս սյո Կոն եպիսկոպոս յիշատակի ի հին ճառքնորի գրանոցի մեծի Աթոռայս ի ճառի անգ Շմոնայ կամ Սամոնայ եւ Գորիս կամ Գուրիսայ, որպէս ի սկզբան ճառին նոյնպէս եւ ի վախճանին, Կը սկսուած ճառին է ըստ պատ. » Եւսմի վից հարկւորդի հնգետասաներորդի Աղէքսանդրի Մակեդոնացւոյ՝ որ է տմ ութերորդ թագաւորութեանն Գիսկղեաթիանոսի, որ թագաւորեաց զինն եւ տաւն տմ. . . յամուսնոս Կպիսկոպոսի Յուհայի, արար Գիսկղեաթիանոս հաջորդումն քրիստոնէից յամենայն տեղիս իշխանութեան իւրոյ »:

(**) Շահ - խաթունեան Ստոր. Արար. Ա. Հատ. եր. 153. առնելով Յովսէփ Քաշանոյ Զուգսեցեցոց՝ կարծումէ որ Ս. Գուգոս աւետարանիչը սորան է ուղղել իւր աւետարանը (Գուգ. ԳԼ. Ա. 3) եւ Գործք առաքելոցի մէջ յիշուած Թէոփիլոսը սա լինի՝ որ Պաղեստինէում դռամարում ժողովի մէջ դիմաւորն էր:

— Պաղեստինէի ժողովը (ըստ Եւսեբեայ Եկեղ. Պատմ. Գար. Ե. գլուխ) գումարուեց Զատիկ տօնի համար, ոմանք պնդումէին թէ Հրէից Պասքի հետ լուսնի 14 ին, որ օրը եւ պատահի պէտքէ տօնել Բիսուսի յարութիւնը. բայց ժողովը որոշեց Միաշաբաթի (Կիրակէ) օր միայն տօնել, Ժողովի գահերէց էին Թէոփիլոս Կեսարիոյ (Պաղեստինէի) եպիսկոպոս եւ Նարկիսոս Երուսաղեմացոց եպիսկոպոս: Բարիշ եպիսկոպոսների հետ էին նաեւ Պոնտացոց եպիսկոպոսները, որոնց գլխաւորն էր Պալմայ որին Մ. Վարդապետ Մուրատեան Ս. Թադէոս եւ Բարդուղիմէոս առաքեալներին յաջորդող Հայոց եպիսկոպոսների շարքումն է գնում:

Գ. Աղէքսանդր եպիսկոպոս Գամրուց, սա բաւական ժամանակ հաւատացեալներին հոլուելուց յետոյ գնաց Երուսաղէմ և ծերունի Նարեկոս եպիսկոպոսի հետ վարումէր Երուսաղէմացւոյ եպիսկոպոսութեան պաշտօնը 210—230 թ., երկու անգամ Կեսարիայի (Պալեստինէի) դատարի առաջ դատուեց և հաստատ մնալով իւր հաւատին՝ բանտարկուեց ու բանտի մէջ էլ վախճանուեց:

Դ. Մեհրուժան եպիսկոպոս Հայոց (250—280, Տրդատի հայր Մեծն Խոսրովից Նահատակուեց ուրիշ շատ քրիստոնեաների հետ:

Ե. Պարմելիանոս կամ Փիրմիլիանոս, սա իւր անձանձիր և եռանդուն աշխատութեան համար 230 թ. նշանակուեց Կապադովկիայի Կեսարիա քաղաքի հաւատացեալներին եպիսկոպոս. Պողոս Շամշտացու դէմ *) գումարուած ժողովում գտնուեց և շատ հալածանքների տանելով՝ 270 թ.-ին մեռաւ խաղաղութեամբ:

Զ. Կղենէոս կամ Կղէոնիոս եպիսկոպոս Կեսարիայի, չքնայելով յարուցուած սարսափի չի հալածանքներին՝ ամենայն եռանդով կատարումէր քարոզչութեան պաշտօնը 272—290 թ.-ը, և Նահատակուեց Դիոկղետիանոս կայսեր ժամանակով:

Է. Վլասիոս եպիսկոպոս Սերաստիայի 290—315. սա Սերաստիայի կողմերիցն էր և ժողովրդեան միաբերան ընտրութեամբ ձեռնադրուեց Սերաստիայի եպիսկոպոս: Վլասիոս շատ չարչարանքների և տանջանքների տանելով՝ իւր անդրդուելի հաստատամտութեամբ շատերի քրիստոնեայ դառնալու պատճառ եղաւ. և 315 թ. գլխատուեց Սերաստիայից դուրս:

Թ. Ղեոնդիոս եպիսկոպոս Կեսարիայի (292), մեծ հալածանքի ժամանակ շատնեղութիւններ կրեց, 302 թ. սորանի ձեռնադրուեց Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ՝ Հայաստանեայց հոլուապետ: Ղեոնդիոս եպիսկոպոս գտնուեց նաև Նիկիոյ տիեզերական Ս. ժողովում:

Ս. Թադէոս Առաքեալին յաջորդող եպիսկոպոսական երեք անթոռները հաստատուած էին

Մեծ Հայքինը՝ Արտաշ գաւառում և Գողթնեաց Ագուլիա աւանում. յայտնի են միմեանց յաջորդող չորս եպիսկոպոսների

(*) Պողոս Շամշտացի կամ Սամառացի ասումէր թէ Քրիստոս մարչկոյն բնութիւնից ոչ ընչով աւելի է:

անուններ: Միջագետքինը կամ Ստորին Հայքինը՝ Եդեսիա և Տիգրանակերտ քաղաքներում: յայտնի են հինգ եպիսկոպոսների անուններ: Իսկ Փոքր Հայքինը՝ Կեսարիա և Սեբաստիա քաղաքներում: յայտնի են ութն եպիսկոպոսների անուններ:

Արգարի յաջորդները մինչև Տրդատ թագաւորը, թողնելով քրիստոնէութիւնը՝ կռապաշտութեան մէջ ընկան և սկսեցին հաւատացեալներին, քարոզում ու իրախուսում էին և իրանց նահատակուելովը աւելի ուժ ու զօրութիւն էին տալիս իրանց հօտին:

Քրիստոնեաները չըկարողանալով յայտնի համարձակ պաշտել իրանց կրօնը, լեռների մէջ, ձորերում և այրերում ապրում և աղօթում էին, և այսպէս քրիստոնէութիւնը անընդհատ և անսասան մնաց մինչև Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ:

Բաց ի բազմաթիւ նահատակներից և Սանատրուկ թագաւորի արքայադուստր Սանդխտից ու Թագուհի քրոջից, Հայ քրիստոնեայ նահատակների մէջ նշանաւոր էին Ոսկեանք և Սուքիասեանք:

Ոսկեանք արդէն յայտնի է որ, երբ Հռովմից ղեսպանութեամբ գալիս էին Սանատրուկի մօտ՝ ճանապարհին հանդիպելով Ս. Թադէոս առաքեալին՝ լսեցին նորա քարոզութիւնը, հաւատացին և մկրտուեցին. և հետեւելով Ս. առաքեալին՝ իրանք ևս սկսեցին քարոզել. հասնելով Արտաշատեան նահանգը՝ բնակուեցին Մաղկէոյ սարում: Ս. Թադէոս առաքեալի մահից քառասուն երեք տարի յետոյ Ոսկեանք, որ արդէն ծերացել էին, իջան Արտաշատ քաղաքը և սկսեցին քարոզել Քրիստոսի Աւետարանը, որին, ուրիշների հետ հաւատացին Արտաշէս Բ. թագաւորի Սաթինիկ կնոջ Ալանաց երկրից եկած աղգակաւները, որոնք հետեւելով Ոսկեանց՝ նոցա հետ առանձնացան Մաղկէոյ սարը, և եփրատի (Արածնիի) ափունքում մկրտուելով՝ իրանց գլխաւորի—Սուքիասի անունով կոչուեցին Սուքիասեանք: Արտաշէս թագաւորի որդին Արտաւազդ գայրանալով այս բանի վերայ, 107 թուին նահատակեց Ոսկեանց: Թէև ի պատիւ Սաթինիկան շատ հնարք գործ զրին Սուքիասեանց նորից արքունիք յետ բերելու, սակայն նոքա տեսնելով Ոսկեանց նահատակութիւնը, մերժելով մերժեցին արքունեաց հրաւերքը և առանձնացան Զրաբաշխ կամ Սուկաւ լեռներում: Տեղի խոնաւութեան պատճառով՝ Սուքիասեանք սեւա-

ցած և մտղոտուած լինելով՝ քօշ*) էին կոչվում և 130 թուին նահատակուեցին:

Ս. Թագէոս առաքեալին վերագրած կանոններին նայելով՝ Հայոց նախնական կամ՝ առաքելական դարու եկեղեցին բաւական կազմակերպուած է եղել և եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր անդամի պարտքը որոշուած: Հեթանոս հայերով շրջապատուած և կռապաշտ թագաւորներից հալածուած քրիստոնէութիւնը աւելց մինչև Ս. Գրիգորի աւելի ևս հալածանք կրելով Մեծն Խոսրովից և Տրդատից՝ որ մինչև իւր քրիստոնեայ դառնալը, երկու հրովարտակներով սաստիկ հալածանք հանեց ընդդէմ քրիստոնէից:

(ԿԸ շարդ-նակո-ի):

Յ. Վ. Մ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄՏԱՒՈՐԱԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ ԿԵՆՏՐՕՆՆԵՐԸ.

ՓԱՐԷԶ.

(Շարդ-նակո-ի-ն ԿԵԱՆՔԻ ԿԵՆՏՐՕՆՆԵՐԸ)

Փարիզեցու վարքի և բարքի առանձնայատկութիւնները նկարագրելը այնպէս հեշտ չէ՝ այստեղ ըստ կարևորութեան բաղադրիչ զանազանութիւնները աւելի ակներեւ և չափազանց են. պարապմունքները, մասնագիտութիւնները, կեանքի պայմանները այդ մարդկանց վերայ զնուժեն իրանց կնիքը: Այս պատճառաւ, օրինակի համար, վեր առնենք հարուստ բուրժուայի ընտանիքից երիտասարդ տղամարդ. որովհետև նա ոչ մի գործի պատշաճած չէ, ուրեմն Փարիզեցու ցեղական յատկութիւնները նորանում աւելի է երևում, քան թէ ուրիշներում: Նա ճիշտ այնպէս է, ինչպէս ամէն մէկ սիրուն կին ունի սահմանեալ ժամանակը *jur fixe*, երբ նա իւր մտերիմ բարեկամներին է ընդունում: Եւ ի՞նչով է զանազանվում նա սիրուն կնոջից, Ի հարկէ նա այնպէս գեղեցիկ չէ, բայց բոլոր մնացեալ յատկութիւնների մէջ չըկայ զանազանութիւն: Նորա պարապմունքը համարեալ թէ նոյնն է՝ երբ նա հոգս է անում իւր զարգարանքի, կահ կարասիների, երեկոյեան խնջոյքների

(*) Յովհաննէս կաթողիկոս Դրասխանակերտցի. տպած Մոսկովոյում 1853 թ. երես 22 — 23: